

Morfologický pravopis – příklady

1. Podle jakého principu se řídí psaní *i (í)/y (ý)* v koncovkách podstatných a přídavných jmen? Jak psaní těchto koncovek odůvodňujeme? Vysvětlete na příkladech:
s hlavolamy, s lípami, zvědaví lidé, Werichovy pohádky.

2. Zařad'te podstatná jména ke vzorům a doplňte koncovky.

O vítěz_ se rozhodlo už v prvním poločase. Chovat pštros_ není nic jednoduchého. Řešil problém se známými manžel_ . V této půvabné zahradě žili bílí páv_ . Je bezohledné roznášet bacil_ . Největší pohromou pro datl_ je kácení starých dutých stromů. Uprchla s místními obyvatel_ z vesnice. V jídle se rozmnožili mikrob_ produkující jedovaté látky. Pohádal se s přátel_ . Vypreparované motýl_ dovezl z ciziny. Nikdy nevěřila na anděl_ .

3. Doplňte koncovky a pravopis zdůvodněte.

V Banské Bystric_ proběhl filmový festival. Oči jí nadšením zářily jako drahokam_ . Vyprávění o keltských král_ ch bylo napínavé. Podpatky u dětské obuv_ musí být co nejnižší. V údol_ mezi skalam_ si razí cest dravá řeka. Zákazník neplatil hotovými peněz_ . V obchodě nabízely losos_ , krab_ a tuňáky. Veselá vyhrála cvičení s kužel_ . Působivá stavba z žul_ a mramoru sloužila jako hrobka. Na okenních parapetech vychládaly ták_ plné koláčů.

4. Objasněte, proč se v koncovkách slov *tácy, puncy, kecy* píše písmeno *-y* a v koncovkách slov *paňáci, skici* naopak písmeno *-i*.

5. Doplňte správné *-i/-y* v druhém pádě jednotného čísla příjmení *Nohavica, Hlavica*. Podle jakého vzoru se tato jména skloňují?

6. Proved'te korekturu textu a správnost tvarů ověřte ve Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost nebo vybrané mluvnici:

Přijeli s dvěma dětma na návštěvu do Nových Hradů. Pokrčil ramenama a zamrkal svýma očima. Mezi zděmi starého domu si hráli na schovávanou. S těmi dvěma kariéristkami nechci dál pracovat. V jitrocelu jsou léčivé látky. Vlak se blížil k Teplicím. Hýbal všema čtyřma nohama stolu. Cestoval včera z Břeclavy do Bratislavy. Navázal styky s několika Francouzi, Itáli a Španěly.

7. Opravte chyby v koncovkách přídavných jmen a užití každé, i správné koncovky, zdůvodněte.

čokoládoví panáčky, s kamarádovými rodiči, o velrybách kostech, (potkal jsem) bratrovy přátele, krokodýlí vejce, Damoklovým mečem, hladový medvědi, (poslouchal) strýčkovy vzpomínky, bez dravých ptáků, zlý lidé, oběť drzích zlodějů, protivníkovy pozice, (vrátili se) živi a zdraví, na Masarykovu nábřeží, Alšovi příznivci, motýlími křídly, z ryzího přátelství

8. Rozlište tvary podstatných jmen a přídavných jmen přivlastňovacích a doplňte *i/y*.

Mánesov_ obrazy, brněnskému primátorov_ , o Dvořákov_ ch úspěších, o spolužákov_ , panu starostov_ , s bratrov_ mi dětmi, o prezidentov_ ých spolupracovnících, k Martinov_ m příbuzným, Jakubov_ zkoušky, k Petrov_

9. Doplňte tvary zájmena *sám, samý*.

Chlapci tady bydlí sam_ . Dívky musely jít temným lesem sam_ . Nevěřili jsme sam_ sobě, a tak jsme prohráli. Vrátime se těmi sam_ m_ cestami. My sam_ tomu nevěříme. Stohy se sam_ od sebe nevznítily. Děti se sam_ doma v noci často bojí. Louky byly sam_ květ. Neboj se, rodiče nezůstanou na stáří sam_ . Otcové a děti si vzácné chvíle, kdy jsou spolu sam_ , většinou pěkně užijí.

10. Ve kterých pádech má zájmeno *já* dvojí tvary (kratší a delší), zvolte správný tvar.

Důležité myšlenky _____ napadaly vždycky ráno. Už se na _____ nezlob. Neberu už ohled na to, co si o _____ myslí sousedé a známí. Tak na _____ s tím nechodte! Zastavil tři kroky ode _____. Dnes si ke _____ do knihovny chodí půjčovat knihy jen málo studentů. Pořád se po _____ tak po očku díval.

11. Označte všechny jevy morfologického pravopisu a proveďte korekturu textu:

Očekávali jsme jí. Bavil jsem se se všema. Martinovy známí zapomněli vzkázat Petrovi, že schůzka proběhne už zítra. Studenti na kolejích jí a spí, ale na výuku dojíždějí jinam. Přijeli do Paříže a toulali se v jejích ulicích. Přišla jsem před dvěmi a půl hodinami. Praví včelí med je léčivý. Měli jsme odpolední vyučování od třech do čtyřech. Chlapec pozoroval strýčkoví psy. Platil papírovými penězi, protože neměl drobné. Prosí je o strpení, aby si mohl dočíst denní zprávy.

12. Na základě cvičení proveďte zobecnění a uveďte, kterými jevy se morfologický pravopis zabývá.

Příklad morfologického rozboru textu:

Aspirin je patrně nejúspěšnější lék všech dob a zdá se, že tento jednoduchý léčebný prostředek získávaný původně z dubové kůry má před sebou velkou budoucnost. Mnoho lidí užívá aspirin buď samotný, nebo v kombinaci s jinými utišujícími prostředky. Lidé postižení artritidou, kterým tento prostředek pomáhá při léčení zánětů a otoků kloubů, potřebují obvykle vyšší dávky, asi čtyři až osm gramů denně. V sedmdesátých a osmdesátých letech začali lékaři provádět pokusy, aby ověřili myšlenku, že zředění krve vyvolané aspirinem by mohlo pomáhat lidem ohroženým nebezpečnými sraženinami v krvi. Při silném předávkování by se však objevily nejen příznaky otravy, ale i duševní poruchy, např. halucinace, oslabení koncentrace a poruchy spánku.

- a) V první větě textu určete slovní druhy.
- b) V tvarech slov: *kůry*, *kloubů* rozlište tvaroslovný základ a tvarotvorný formant.
- c) Vyhledejte ve druhém a třetím souvětí textu složené a jednoduché slovesné tvary.
- d) V posledním souvětí určete gramatické kategorie jmen a sloves.
- e) V první větě textu vyhledejte adjektiva, určete jejich stupeň a ta, která se dají stupňovat, vystupňujte.
- g) Vyhledejte v textu určité číslovky, určete jejich druh a typ skloňování.
- h) Vyhledejte v textu kondicionály a určete jejich druh, u posledního z nich všechny gramatické kategorie.
- ch) Slovesa druhé a třetí věty textu zařaďte ke třídám a vzorům.
- i) Vyhledejte v textu modální nebo fázová slovesa.
- j) Utvořte přechodník přítomný slovesa *užívat* a přechodník minulý slovesa *objevit*. Jaké časy při užití ve větě vyjadřují.
- k) Utvořte jednoduchou formu rozkazovacího způsobu slovesa *užívat* a opisnou formu téhož slovesa pro 3. os. sg.
- l) Převeďte do pasiva větu: *V 70. a 80. letech lékaři prováděli pokusy.*

Morfologie

Stavba tvaru slova

1a. Označte tvarotvorný základ slov a charakterizujte hláskové alternace, které se v něm nacházejí.

domu – dům
péci – peče
švagr – švagře
lhát – lžu
vrah – vrazi
oko – oči
vejce – vajec
léto – let
dílo – děl
Olga – Olze
kluk – kluci
jedu – jed'

1b. Uveďte na základě cvičení a odborné literatury příklady všech hláskových alternací, k nimž v češtině v tvarotvorném základu dochází:

2. Určete tvarotvorný základ a tvarotvorný formant tvarů slov.

rybka
drahokamy
hoši
čísla
ruce
hrad
(o) filozích
neseš
tisknu
cizího
mláďata
(o) pěkném
chytrost

havran
soudcové
radost
starý
pán
čerti
člověče
lvíčete
ženami
prosíme
kryje
děláš

3. Vyberte výrazy s nulovými tvarotvornými formanty.

mlád, hovořící, mocnost, znaky, častý, mnoho žen, les, podhradí, kořen, sukně, šťasten

4a. Rozlište tyto části tvaru slova: tvarotvorný základ – kmenotvornou příponu – koncovku. V případě nejasností užití odbornou literaturu.

mladého
děláme
třel
volat
housata
hadovi
ženami

Pozn. Z praktických (školských důvodů) se kmenotvorná přípona někdy (zejména u tvarů substantiv) považuje za součást koncovky, např. *růž -e -mi /růž -emi*.

4b. Ze kterých částí tvaru slova se skládá kmen? Uved'te ho na vybraných příkladech slov z cv. 4a.

4c. Ze kterých částí tvaru slova se skládá tvarotvorný formant? Uved'te ho na vybraných příkladech slov z cv. 4a.

5. U sloves označte kmen přítomný, kmen minulý a kmen infinitivní. V případě nejasností užíjte odbornou literaturu.

uklízí	maluješ	nosíme	usnu	sypete	berou
uklízěl	maloval	nosil	usnul	sypal	bral
uklízet	malovat	nosit	usnout	sypat	brát

6. Určete slovesné tvary (jednoduché, složené) a napište jejich názvy.

uložil jsem
začala mluvit
chtěl jsem se podívat
budu spát
(chlapec) byl pochválen
učeš se
měl bys přijít
byli bychom odešli
(báseň) se vytiskla

7. Podtrhněte v textu slovesné tvary a určete, které jsou jednoduché a které složené.

Židovská čtvrť v Boskovicích

Boskovice patřily už od středověku mezi střediska židovského osídlení na Moravě. Samostatná židovská obec je datována od poloviny 16. století. Přesto nejstarší písemná zmínka o Židovi v Boskovicích sahá až do roku 1343. Židé zpočátku osídlili úvoz pod hradem v těsné blízkosti městečka. V průběhu rozvoje židovské obce zde byla vybudována synagoga, byli zde i rabíni a rabínská škola.

Od 90. let 20. století je židovská čtvrť postupně rekonstruována. Opravily se komunikace, vstupní brána, fasády domů, kašna i synagoga s unikátními nástěnnými malbami. I dnes ale židovská čtvrť ukrývá řadu věcí, které na své znovuobjevení a opravu čekají. Bude k nim patřit třeba soukromá židovská rituální lázeň – mikve. Jedna byla objevena ve sklepě domu v ulici U Templu.

8. Podtrhněte afixy a určete jejich typ.

propadnout, kdokoli, zápraží, teploměr, změřit, školník, vyhodit, cosi, podpatek, velkoměsto, nositel, nápis, domek, nádraží

Slovní druhy

1. Před čtením textu zaznamenejte do myšlenkové mapy všechno, co už o slovních druzích víte. Zapište všechny informace, i ty, které ve vás vyvolávají pochybnosti, zda jsou správné.

Myšlenková mapa

2. Určete slovní druhy ohebné a neohebné a v rámci nich pak tradičně podstatná jména, přídavná jména atd. Uvádějte latinské názvy slovních druhů. V případě nejasností pracujte se Slovníkem spisovné češtiny pro školu a veřejnost (SSČ).

Každou chvíli zjistil, že chlapci podnikli něco bez něho, že ho zapomněli na něco upozornit, že mají hesla, na jejichž smysl přišel vždycky poslední.
V posledních dnech měla příliš mnoho zážitků a teď se cítila tak šťastná, vzrušená i unavená, že vůbec nebyla schopná myslet.

3. Prostudujte třídění slovních druhů v Příruční mluvnici češtiny nebo v Češtině pro učitele a vypište z textu cv. 1 příklady 5 plnovýznamových a 5 neplnovýznamových slovních druhů.

4 a) Určete v textu slovní druhy dle tradičního (tvaroslovného) členění, v případě nejasností pracujte se SSČ.

Praha, 1981

Jednou v zimě roku 1981, když jsme se s mou ženou procházeli pražskými ulicemi, zahledli jsme nějakého mladíka, jak kreslí okolní domy. Přestože mě opravdu děsí nosit s sebou na cestách spoustu věcí, jedna kresba se mi zalíbila a rozhodl jsem se ji koupit. Zatímco jsem čekal, až bude kresba hotová, uvědomil jsem si, že se stalo něco velice zvláštního: mluvili jsme spolu skoro pět minut, a přitom ani jeden z nás neuměl jazyk toho druhého. Dorozuměli jsme se jen gesty, smíchem, výrazy tváře, chutí něco sdílet. Pouhá chuť se o něco podělit způsobila, že jsme dokázali vstoupit do oblasti jazyka beze slov, v němž je vždycky všechno jasné a neexistuje nejmenší riziko, že budeme špatně pochopeni.

(Z knihy *Jako řeka, jež plyne* Paula Coelho)

4 b) Jsou v textu zastoupeny všechny slovní druhy? Který slovní druh je zde nejfrekventovanější?

4 c) Podtržená slova charakterizujte dle kritéria tvaroslovného: ohebná – neohebná, sémantického (významového): plnovýznamová – neplnovýznamová, skladebního (dle funkce ve větě).

5. Vyhledejte v SSČ příklady pěti podstatných jmen a pěti sloves a vypište uvedené základní a opěrné tvary.

(Tvar základní (slovníkový) a tvar opěrný – u podstatných jmen je základním tvarem 1. p. č. j., opěrným zpravidla 2. p. č. j., u sloves se za základní tvar považuje infinitiv a jako opěrné se uvádějí 3. os. č. j. přítomného času nebo přičestí minulé.)

6. Uved'te, jak se změnila slovnědruhov^á příslušnost označených slov. Pokud si nejste slovním druhem jisti, vyhledejte slova v SSČ.

Naučil se text zpaměti. – Při zkoušení jsem si obtížně vybavoval data z paměti. Včera bylo nádherné letní ráno. – Ráno jsem se probudila už v pět hodin. Lucie se nedávno přestěhovala hned vedle nás. – Naši útočníci často stříleli na branku, bohužel jen vedle. Když je pěkné počasí, jezdíme rádi s přítelem na kole. – Když Pavel je takový tvrdohlavý! Odkryl kované hledí. – Zdálo se mně, že na nás hledí znechuceně. Zachvátila ji taková hrůza, že nemohla promluvit. Byla nebojácná a hubatá až hrůza.

7a. Kterými slovními druhy mohou být uvedené tvary, uved'te příklady ve větách.

pokladní
ráno
má
kolem
hnát
ale
křiví
pane
bez
Jirkovi

7b. Uved'te vlastní příklady slov, kterou mohou být různými slovními druhy.

8. Na základě některých příkladů z cvičení 7 se pokuste vysvětlit, co je to slovnědruhov^á homonymie.

Mluvnické kategorie jmen

Rod a životnost

1. Kterého gramatického rodu jsou uvedená substantiva? V případě nejasností použijte Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (SSČ).

kupé, alibi, precedent, deprese, atašé, bufet, tabu, klišé

hodinky, záda, finance, hrábě, vrata, Velikonoce, brýle

2. K uvedeným substantivům v tvaru singuláru doplňte gramatický rod, tvar Npl. a určete jeho rod.

dítě
oko
ucho
kníže
hrabě

3. Doplňte za pomoci SSČ rodové dublety. Jsou vždy oba existující tvary spisovné?

kedluben (m.) –
brambora (f.) –
prostor (m.) –
precedens (n.) –

řádek (m.) –
šála (f.) –
okurka (f.) –

Uved'te další příklady rodových dublet.

4a. Mezi kterými gramatickými rody kolísají následující substantiva? Užijte SSČ. Jsou vždy oba existující tvary spisovné?

káně
smeč
esej
displej
image
ralley
sršeň

rez
bronz
kyčel
kredenc
Olomouc
Kroměříž

4b. Čím se liší rodové dublety uvedené v cvičení 3 a 4a?

5. Znáte některá označení povolání, která existují jen v mužském nebo jen v ženském rodě?

Zapište několik příkladů a pokuste se tento jev zdůvodnit.

Např. *pokojská, horník*

6. Vytvořte dvojice názvů osob nebo zvířat, které se liší ve svém přirozeném rodě.

Např. *muž – žena, spisovatel – spisovatelka, holub – holubice*

7. Podtrhněte substantiva rodu mužského a určete jejich gramatickou životnost.

Dobytěk se pásal na svahu kopce.

Ledoborci zůstali v zálivu.

Dal si panáka na kuráž.

Hmyz poletoval nad rybníkem a obtěžoval rekreanty.

Zástupy demonstrovaly za svobodu tisku.

Čitatelé a jmenovatelé byli zkráceni.

Lid toužil po svobodném a klidném životě.

Našel jsem pěkného kozáka.

8a. Určete gramatický rod, případně životnost substantiv v pozici podmětu a doplňte koncovky sloves v příčestí minulém a trpném.

Bacili se v těle rychle rozmnožil ____. Rodiče se zajímal ____ o jeho prospěch. Koráli v moři tvořil ____ ostrůvky. Oba neposedové se ztratil ____ příbuzným z dohledu. Koně běžel ____ tryskem. Dni se krátil ____. Rukojmí byl ____ předán ____ vládnímu zmocněnci.

8b. Uveďte, která substantiva z cvičení 7a mohou mít dvojí životnost. Informace ověřte v SSČ.

9. Určete gramatický rod podtržených jmen v textu.

Mám vážné důvody domnívat se, že planeta, odkud přišel malý princ, je planetka B 612. Jen jednou ji uviděl dalekohledem v roce 1909 nějaký turecký hvězdář. Podal tehdy o svém objevu obsáhlý výklad s ukázkami na Mezinárodním astronomickém kongresu. Ale nikdo mu nevěřil, protože byl nezvykle oblečen. Dospělí už jsou takoví.

Naštěstí pro dobrou reputaci planetky B 612 přinutil jeden turecký diktátor svůj lid pod trestem smrti, aby se oblékal po evropsky. Hvězdář předvedl svůj výklad znovu v roce 1920 ve velmi elegantním fraku. A tentokrát mu dali všichni za pravdu.

(Z knihy *Malý princ* Antoine De Saint-Exupéryho)

Číslo

1. Určete gramatické číslo uvedených substantiv.

vzduch, palivo, kalhoty, mládež, Vánoce, vesmír, Beskydy, kamení, révoví, cigarety, spaní, padesátiny, hmyz, plavky, panstvo, housle, učivo, lid, oči, uši, stáří, víno, Hranice, vrata, játra

2. Substantiva z cvičení 1 rozdělte na počítatelná a nepočítatelná. Označte substantiva hromadná, pomnožná, látková, abstrakta.

3a. Zapište tvary instrumentálu plurálu a podtrhněte duálové tvary.

ty tvé hnědé oči
obě mé ruce
obě její zlomené nohy
čtyři oči
dvě dlouhé paže
obě dvě řešení
jakási dvě hodnocení

Pavlova rozbitá kolena
tři nohy stolu
tachometr s ručičkou
tytéž uši
otcova mohutná ramena
ti dva géniové

3b. Na základě cvičení 3a uveďte, u které skupiny substantiv se dnes duálové tvary užívají.

4. Určete gramatické číslo všech jmen v textu.

Jak cestovat jinak

Neodmívejte kontakty. Nejlepší turistický průvodce je člověk, který v tom místě žije, všechno zná, je pyšný na své město, ale nepracuje v žádné agentuře. Jděte do ulic, vyhledejte někoho, s kým si chcete promluvit a požádejte o informace.

Snažte se cestovat sami nebo – jste-li ženatí či vdané – se svým partnerem. Dá to víc práce, nikdo se o vás starat nebude, ale jen takhle opravdu opustíte svou zem.

Nesrovnávejte. Nic nesrovnávejte – ani ceny, ani čistotu, ani kvalitu života, ani dopravní prostředky, nic! Necestujete proto, abyste dokázali, že vám se žije líp než druhým – chcete se vlastně dozvědět, jak ti druzí žijí, čemu se od nich můžete přiučit, jak čelí realitě a nevšednosti života.

(Z knihy *Jako řeka, jež plyne* Paula Coelho)

Pád

1a. Určete pády vyznačených slov.

Na Šalamounových ostrovech v jižním Pacifiku někteří domorodci praktikují zvláštní způsob kácení stromů. Když je strom moc velký, aby se dal porazit sekerou, místní obyvatelé ho pokácejí křikem. Za úsvitu vylezou na strom a začnou na něj ječet, jak nejvíc jim to jde. Takhle to dělají třicet dní. Strom odumře a skácí se. Křik prý zabije ducha toho stromu. Podle vesničanů je to stoprocentně úspěšné. Jsou to chudáci, naivní prostáčkové. Tyhle roztomile bizarní zvyky z pralesa.

My moderní, vzdělaní obyvatelé měst křičíme na auta, rozhodčí, účty, banky a stroje – na stroje nejvíc. Hlavně se křičí na stroje a na příbuzné. Nevím, k čemu je to dobré. Stroje a věci se ani nehnou. Ani kopání někdy nepomůže. Kdyby šlo o lidi, tak by mohli mít obyvatelé Šalamounových ostrovů pravdu. Když se křičí na něco živého, obvykle to ducha uvnitř zabije. Hole a kameny nám mohou zlámat kosti, ale slova nám zlomí srdce ...

(Z knihy *Všechno, co opravdu potřebuju znát, jsem se naučil v mateřské školce* Roberta Fulghuma)

1b. Z cvičení 1a vyberte příklady na: pády pády přímé a nepřímé, pády prosté a předložkové. Z odborné literatury zjistěte, které předložky se pojí s více pády.

1c. Vyberte z textu cvičení 1a pády substantiv a určete, jako syntaktickou funkci mají.

2a. Poznamenávejte si výrazy, které používají lidé ve vašem okolí při oslovování. Užívají pátý nebo první pád? Je nahrazení pátého pádu prvním možné?

2b. Vytvořte správné tvary pro oslovení.

pan Dvořák
pan Wágner
pan Vydra
pan ředitel

pan Vintr
pan Němec
pan Cibulka
pan děkan

Souhrnné cvičení

U vyznačených tvarů jmen určete mluvnické kategorie.

Myslím, že jsem se už zmínil, že mám tetu jménem Kateřina. Neštěstí nechodí po horách, ale po lidech. Teta Kateřina má syna. Je mu 18 let a jmenuje se Milouš. Strýc František před deseti lety zemřel. Jistě nelituje, protože poslouchat celý život přísluví, pořekadla a zrnka moudrosti není maličkost.

Teta je starší paní, ale odmítá to vzít na vědomí. Stojí se, jako by byla bůhvíjak mladá, nosí senzační klobouky a velmi se maluje, ačkoliv to vůbec neumí. Často se stává, že některý z mužů, které teta potkává, je jejím vzhledem udiven a podívá se na ni poněkud vyjeveně. Tu teta podivným způsobem zkroutí obličej, čímž hodlá naznačit, že přemáhá úsměv, a po několika krocích si tiše řekne: „To byl ale dotěrný muž!“

Skloňování substantiv

Skloňování substantiv rodu mužského životného

1a. Doplňte správné tvary dativu a lokálu singuláru. Obtížné tvary ověřte v odborné literatuře.

dej to (pan Zdeněk Novák)
mluvil o (Eda Svoboda)
řekněte vše (pan inženýr Petr Zavadil)
zavolej zítra (Tomáš)
zmínil se o svém (učitel Vojtěch Mikovec)
poslal dopis (pan správce Ota Potměšil)
učili se o (Jan Amos Komenský)
předal listiny (prezident Václav Havel)
přišel ke svému (bratr Vláďa Procházka)
diskutovali o (Jan Evangelista Purkyně)
prodal auto (kolega Dítě, Poupě)

1b. Zapište pravidla pro distribuci koncovek dativu a lokálu singuláru životných maskulin, pokud se jedná o řadu za sebou užitých substantiv.

2. Dopište správné tvary vokativu singuláru.

Vážený pane (soudce)_____, to nejsou žádné důkazy. (Vojín Zavřel)
_____ ke mně! Ty jeden (falešník, nešťastník)_____!
(Pan Němec)_____, přijďte prosím ke mně. (Člověk)_____,
to přece nemůžete udělat! Milý (otec)_____, často na tebe vzpomínáme. Pane
(obhájce)_____, na to jste měl myslet. Můj jediný (rádce)_____, co
jen teď budeme dělat! Stůj, (zlosyn)_____!

3a. Utvořte správné tvary nominativu plurálu. Proved'te kontrolu v SSČ.

bratr Čapek	Čech	matematik
Ital	invalida	husita
klokan	demokrat	vejtaha
datel	Brňan	komunista
ekonom	Chetita	Asiat
filozof	ostrovan	Ir
despota	učitel	host
asketa	vlk	Pepíček
Rus	žurnalista	Španěl
Azték	historik	bandita

3b. Uved'te základní zásady, které platí pro užití jednotlivých koncovek nominativu plurálu životných maskulin.

4a. Uved'te správné tvary lokálu plurálu životných maskulin.

lékař
Arab
Belgičan
zeť
černoch
koloušek
Mikuláš
papež
stávkokaz
študák
šerif
vorvaň
Němec
rorýs
hráč

Francouz
fyzik
biolog
holoubek

4b. Všimněte si, jakou roli hraje zakončení slov a vyvodte pravidlo pro užití jednotlivých koncovek.

Skloňování substantiv rodu mužského neživotného

1a. Doplňte spisovné tvary genitivu singuláru. Užívejte SSČ.

Na semináři byl od (pondělek)_____ do (pátek)_____. Pravidelně se s ním setkávali od (srpen)_____ do (listopad)_____. Pochází z (Písek)_____. Jak se vypočítá součet úhlů (trojúhelník)_____? Skočil rovnou do (rybník)_____. V celé oblasti už nebylo jediného (rybník)_____. Dožil se jednoho (rok)_____. Bez (budík)_____se neobejdu. Z továrního (komín)_____ se valil šedý kouř. Koně vjížděli do (dvůr)_____. Pocházel z (Hodonín)_____. Mluvil ze (sen) _____. Příběh vyprávěl od (prostředek)_____. Nastoupil do dopravního (prostředek) _____. Už se domluví v cizím (jazyk)_____.

1b. Zapište pravidla pro užití tvarů genitivu singuláru u názvu dní a měsíců, které se skloňují podle vzoru *hrad*.

1c. V jakých ustálených spojeních se užívají substantiva *sen* a *rok*? Můžeme v nich koncovky libovolně měnit?

2a. Ve Slovníku spisovné češtiny, případně v některé současné mluvnici češtiny vyhledejte možné koncovky lokálu singuláru:

autobus, betlém, břeh, cíl, dialog, domek, komín, konkurz, kostel, kožich, most, oceán, okres, sen, svět, papír, prach, vlak, Lipník, Lvov, Mělník, Most, Tábor

2b. Volba koncovek lokálu singuláru bývá v běžné mluvě územně rozlišena. Zkoumejte, jaké koncovky se užívají u několika vybraných slov (např. *potok, most, les, dub, okres*) na území, kde žijete. Existují odlišné tvary např. pro území Čech a Moravy? Liší se vámi užívané tvary od tvarů spisovných?

3a. Užijte správné koncovky substantiv zakončených na -l, -s, -z. Správnost ověřte v SSČ.

Jaké léky se vyrábějí z (jitrocel) _____? Z českého (chmel) _____ se dělá dobré pivo. Vyndal z (popel) _____ upečené brambory. Při práci se bez (tmel) _____ neobejdeme. Jak se zbavit toho (plevel) _____? Po celý leden se konaly ve všech městech a vesnicích nádherné (ples) _____. Sklad byl přeplněn starými (vůz) _____, rezavými (hřídél) _____, děravými (kotel) _____ a opotřebovanými (provaz) _____ s velkými (uzel) _____ na koncích. Na stole ležely velké krabice s různými (burel, hnědel, krevel) _____ a barevnými (minerál) _____ všeho druhu. V minulé hodině jsme se zabývali (kužel) _____, učili jsme se kreslit (uhel) _____. Staré (obraz) _____ s anděly visely nad stoly zdobenými větvičkami (chmel) _____.

3b. Vypište substantiva s dubletními tvary a určete, mezi kterými vzory / případně rody kolísají:

4a. Doplňte správné koncovky substantiv rodu mužského neživotného zakončených na -n, v případě potřeby uveďte dubletní koncovky. Správnost ověřte v SSČ.

Vrátím se do (týden) _____. Kalhoty nosí bez (řemen) _____. Na hlavním (hřeben) _____ Jeseníků leží ještě sníh. (Den) _____ utekly jako voda. Na vyhřátém (kámen) _____ ležela ještěrka. Setkali se u (pramen) _____ Moravy. Ke (kořen) _____ slova přidáváme předpony a přípony. Popálíš se od (plamen) _____. Posadili se u (kmen) _____ poraženého stromu. Bez (hřeben) _____ se neobejdu. V následujícím (půlden) _____ budu odpočívat. V tomto (týden) _____ nás čeká mnoho práce. Mnoho (den) _____ jsme strávili přípravami na divadelní představení.

4b. Vypište substantiva s dubletními tvary a určete, mezi kterými vzory kolísají:

5. Doplňte stylově rovnocennou, případně hovorovou variantu tvaru lokálu plurálu. Tvary vyhledejte v SSČ.

v hotelích	po kouscích
o kostelích	v lesících
po okresech	o obláčcích
ve sklepech	po chodnicích
po jezech	v teplákách
v pytlích	po plesech

Některá podstatná jména rodu mužského neživotného mají v lokále plurálu pouze jednu koncovku. Doplňte ji podle Slovníku spisovné češtiny.

rybník	břeh
cíl	prostředek
plech	šachy
jako na (drátek)	ve (sen), o (sen)

6. Uveďte spisovné tvary lokálu singuláru zeměpisných jmen.

Zábřeh, Hamburk, Mělník, Žďár, Beroun, Kojetín, Mnichov

7. V některé současné mluvnici češtiny zjistíte, podle jakého vzoru se skloňují pomnožná místní jména zakončená na -y, např. *Hradčany, Karlovy Vary, Lány*. Jak bude znít jejich 2. pád?

Nepřavidelnosti v deklinaci maskulin

1. Zapište nepřavidelnosti ve skloňování životných i neživotných podstatných jmen rodu mužského. Využijte informace uvedené v mluvnících.

člověk					
host					
bratr					
kněz					
kůň					
den					
korál					
mikrob					
Hradčany					
Vánoce					
Velikonoce					

2. Podstatná jména v závorkách dejte do náležitých tvarů a ověřte si je ve Slovníku spisovné češtiny.

Měli bychom (člověk) _____ ukázat, že je máme rádi. Co mám říct zbylým (host) _____? Nemůžete sloužit (Bůh) _____ i mamonu, říkal Štěpán. Byl to film o (člověk) _____, který si stále vymýšlí příběhy. Měla pocit, že (duch) _____ ji stále pozorují. Biskupům a (kněz) _____ byly uloženy mnohé povinnosti. Sníh sahal (kůň) _____ až po kolena. Ve tmě jsme viděli obrysy (kůň) _____. Pověst se vrací do doby pronásledování českých (bratr) _____. V sále probíhalo nonstop promítání starých filmů (bratr) _____ Lumiérových. Svěřila se svým (přítel) _____. Velké přátelství svedlo před několika týdny bývalé (manžel) _____ zase dohromady.

Skloňování substantiv rodu ženského

1. Zapište tvary genitivu v čísle jednotném či množném a vzor substantiva. V případě dubletních koncovek uveďte, mezi kterými vzory substantivum kolísá.

skica (j.č.)

archa (j.č.)

idea (j.č.)

sója (j.č.)

jóga (j.č.)

Troja (j.č.)

ovce (mn.č.)

chvíle (mn.č.)

košile (mn.č.)

lžice (mn.č.)

definice (mn.č.)

ulice (mn.č.)

svatyně (mn.č.)

expoziční (mn.č.)

jeskyně (mn.č.)

hospodyně (mn.č.)

2a. Doplňte správné tvary plurálu (skloňování podle vz. *píseň, kost*).

Trenér v takových bezesných (noc) _____ probírá každý detail. Studenti byli brzy hotovi se svými (odpověď) _____. K závěrečným (část) _____ práce nemáme žádné další připomínky. Do společnosti nosí pánové klasický oblek, ke slavnostním plesovým (noc) _____ patří smoking. Pampeliška pomáhá při chronických (nemoc) _____ kloubů a žlučkových potížích. Musíme zabránit častým (krádež) _____. Mnohé městské (čtvrť) _____ byly zničeny při posledním nočním útoku. Na (hráz) _____ rybníka se shromáždily stovky lidí. Ve (zed') _____ stavení se drolil písek. Ve svých (paměť) _____ se často vracel k zážitkům z dětství. Účast na (masáž) _____ byla velice prospěšná. O tvých (lest) _____ vím své. Takovým (past) _____ se raději vyhýbám. Dozvěděli jsme se o mnoha (oběť) _____. Nevěřím tvým (řeč) _____. Obhajoval své názory několika (stat') _____ v tisku, ale reagoval i podrážděnými (odpověď) _____ na přímé dotazy. Jako předseda má široké (pravomoc) _____. Svou výzvu chtěl předat všem (velmoc) _____.

2b. Vypište, ve kterých pádech plurálové deklinace může dojít k tzv. kolísání mezi vzory *píseň* a *kost*.

2c. Žádné substantivum nekolísá ve všech uvedených pádech, kolísání je nepravidelné, a proto je nutné vyhledávat kodifikované tvary ve Slovníku spisovné češtiny.

U následujících slov vzoru *kost* vypište všechny tvary s dubletní koncovkou nebo již s koncovkou vzoru *píseň*:

paměť

nemoc

směs

noc
huť
lod'

3. Doplňte tvary genitivu:

Přijíždím z ...

Břeclav

Boleslav

Postupim

Čáslav

Chrudim

Hochům

Hranice

Budějovice

Vítkovice

Nusle

Tatry

Krkonoše

Beskydy

4a. Určete vzory substantiv v závorkách a doplňte správné tvary.

Voda ve (studna) _____ byla zdraví škodlivá. V posledních letech života se Michelangelo věnoval projektům kostelů a mnoha (práce) _____ na Petrském dómu v Římě. Unikátní cihlářské pece zřejmě ze 14. století byly odkryty v Brně při stavebních (práce) _____ na Žerotínově náměstí. K (Vánoce) _____ a (Velikonoce) _____ se váže řada lidových zvyků. Zajímali ji vystavené golfové (hůl) _____. Po celý leden trvala doba lovu (husa) _____. Naše hokejisty čekají ještě zápasy proti (Budějovice) _____ a (Vítkovice) _____. Odjeli na dovolenou do (Alpy) _____. Na divadelním kurzu jsem se potkal se samými úžasnými (lidičky) _____.

4b. Ve kterých pádech mají pomnožná substantiva *Vánoce* a *Velikonoce* dubletní tvary? Vypište je.

5a. Převeďte do správného tvaru substantiva *ruce*, *nohy*.

Po sportovním zápasu si potřásají (ruka) _____ poražení s vítězi. Vzepřel se o zem (obě ruce) _____. Kontrola se nám vymkla z (ruce) _____. Skočil do toho (rovné nohy) _____. Stáli se (založené ruce) _____. Měl špínu na (obě dvě ruce) _____. Holčička radostně tleskala (ruce, ručičky) _____. Stůl stál na čtyřech (nohy) _____. Indové nás vítali se (sepjaté ruce) _____.

5b. V jakém významu mají substantiva *ruka* a *noha* pravidelné skloňování podle vzoru *žena*? Označte tyto případy ve cvičení.

6. Doplňte správné tvary substantiv ženského rodu (uved'te dubletní koncovky).

Bavilo vás lézt po (skály) _____ ? Vyhýbali se (díry) _____. Nasbírali jsme hodně (houby) _____. Sedávala na lavičce pod košatými (lípy) _____. Přines ještě pět (lžíce) _____. Pokoj osvětlovalo několik (svíčky, svíce) _____. Vydali se plnou (pára) _____ vpřed. Podíleli se na dokončení projektu významnou (míra) _____. Přiložili obvaz ke krvácejícím (rány) _____. Podlehl (rány) _____ osudu. Zapůsobil (váha) _____ své osobnosti.

Skloňování substantiv rodu středního

1a. Výrazy lokálu singuláru užitje ve větách.

na jaře
o jaru
na bříše
o břichu
v šeru
o autu
v autě

1b. Podle informací uvedených v některé současné mluvnici češtiny uveďte pravidla pro distribuci koncovek lokálu singuláru neuter vzoru *město*.

2a. Slova v závorkách převedte do správných tvarů a určete jejich vzor.

Vítr se proháněl po (strniska) _____. Už se nezmiňuj o těch (psiska) _____. V obou (stanoviska) _____ byly nepatrné rozdíly. Cestovali jsme po českých (městečka) _____. Umíš to vyjádřit v (procenta) _____? Na nedělních (korza) _____ bývalo mnoho lidí. Král snil o třech zlatých (jablko) _____. Všechno leží na jeho (bedra) _____. Rádi se zbavíme svého (břemeno) _____. Na (temeno) _____ hlavy měl bouli. Utvořte správný pád těchto podstatných (jména) _____. Lupič udeřil napadeného tupým předmětem do (záda) _____. Ke (dvířka) _____ byla připevněna závora. Potřebovali bychom více (hřiště) _____. Archeologové odkryli několik středověkých (naleziště) _____. V Brně je stále mnoho (staveniště) _____. Verdi se objevil na deseti z třinácti (jeviště) _____ nabízejících operu. Z vyfouknutého (vejce) _____ vyrobíme kraslici. Babička nám vždy přinesla misku čerstvých (vejce) _____.

2b. Jaká je distribuce koncovek lokálu plurálu neuter s deklinací vzoru *město*? Existují pro ni pravidla?

2c. Jaká je distribuce koncovek genitivu plurálu neuter s deklinací vzoru *moře*? Existují pro ni pravidla?

3. Jaké zvláštnosti ve skloňování mají substantiva *břemeno, bedro, lýtko, dvířka, nebe, dítě, léto, jádro*? Informace ověřte v některé současné mluvnici češtiny.

4a. Uved'te správné tvary substantiva *oko, ucho, koleno, rameno*. Mají uvedená substantiva stejný rod v čísle jednotném i množném?

Zatmělo se jí před (oči) _____. v (oči) _____. Všechno se odehrálo před (naše oči) _____. Chtěl bych s tebou mluvit mezi (čtyři oči) _____.
Dítě lezlo po (kolena, kolínka) _____. Na (ramena) _____ nesl celou váhu nákladu. Na (obě ramena) _____ vah visely misky se závažím. Půjdu za tebou třeba po (kolena) _____. Hučelo mu v (uši) _____. Ten hrnec má dvě (ucho) _____. Máš na punčoše (oko) _____.
Myslivec objevil v lese pytlácká (oko) _____. Pozorovala nás stále (zvědavá očička) _____.

4b. Uved'te, ve kterých pádech užívají substantiva *oko, ucho, koleno, rameno* duálové tvary.

Skloňování přejatých substantiv

1. Doplňte náležitý tvar.

Do dvou (akvárium) _____ dal rybičky. O jeho (dramata) _____ si vyprávěli po celém městě. Koupil dětem dva (glóbus) _____. Přednášky se konají v několika (cyklus) _____. Musíme se domluvit na stejném (datum) _____. Kamarád má sbírku kvetoucích (kaktus) _____. Děti měly v (album) _____ obrázek (brontosaurus) _____. V příštím (stadium) _____ musíme stanovit přesná (kritérium) _____. Která ulice vede do (centrum) _____? O tomto (téma) _____ jsme ještě neuvažovali. Kupte si oběd v (bufet) _____. Zavazadla si uložte do (kupé) _____. Brzy se sešli ve (foyer) _____. Pěstujeme také několik (fikus) _____ a vzácné (citrus) _____. Nepovažují se za (génius) _____. Škoda, že se nemůžeme potkat s několika (génius) _____ starověku.

1b. Uveďte typický rys deklinace řady latinských a řeckých jmen zakončených na *-us*, *-os*, *-on*, *-um*.

1c. Podle jakého vzoru se skloňují životná maskulina na *-ius*, např. *génius*, v singuláru a plurálu.

2a. Doplňte správné tvary substantiv.

Četl se zaujetím článek o životě v současné (Korea) _____. Autorem Vesmírné (odysea) _____ je Arthur Clark. Platón je tvůrcem řady idealistických (idea) _____. Znáte (Odysea) _____ - řecký epos básníka Homéra? Goya žil v epoše poznamenané (idea) _____ osvícenství. Zabýval se (idea) _____ uspořádat školní konferenci věnovanou ekologii.

2b. Uveďte zvláštnosti substantiv rodu ženského zakončených na *-ea*, např. *idea*.

3. Slova v závorkách dejte do správných tvarů.

Ve škole jsme se učili o (Nero, Odysseus, Paris, Cicero, Pallas Athéna a Herakles).

Nezapomeňte na (Hypokrates, Ikaros, Kolumbus, Sysifos, Vergilius).

Líbí se mi hudba (Čajkovskij, Verdi, Ludwig van Beethoven, Wágner).

Četli jsme knihy (Moliére, Verne, Dante, Heine, Hugo).

Obdivovali jsme díla (Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti).

Ptali se nás na (Kramérius, Mathésius, Wolker, Mendel).

V naší knihovně najdete (Rilke, Iliescu, Tolstoj, Majakovskij, Nietzsche, Slowacki).

4. Vytvořte tvary genitivu singuláru.

Škultéty	Zadar	angažmá
Dumas	Karlovac	Bukurešť
hippie	aranžmá	drama
Manet	Odyssea	schéma
Konstantinopol	Alexandria	Opole

5. Ve které skupině jsou pouze nesklonná substantiva?

- klišé, pony, atašé, resumé, menu
- fíží, dražé, angažmá, precedens, šapitó
- kupé, Chile, kivi, precedent, tangens
- zoo, tsunami, sinus, filé

Souhrnná cvičení

1. Proved'te korekturu textu.

Mluvil ze snu a vzbudil obě děti. Odpadky byly odvezeny ze smetiště a hřiště. Pokrčil ramenama a zamrkal svýma očima. Přijeli s dvěma dětma na návštěvu do Karlových Varů. Mezi zděmi starého domu stáli dva hadroví panáci. Celou váhou své osobnosti se postavil za její ideje. Naučil se třem cizím řečím. Pane správče, kolik strojů jste nakoupili? V Jeseníkách jsme dělali túry. Vlak se blížil k Teplicům. Do Košic jsme jeli autobusem. Četl si román od L. N. Tolstoj. Začali jsme z prostředku. Co udělat s těma dvěma kariéristami. V jitrocelu jsou léčivé látky. Pane Novák, proč to děláte? Hledal některé pasáže v díle H. Heineho.

2. Slova v závorkách dejte do správných tvarů.

Většina povstalců včetně (Spartakus) _____ v rozhodné bitvě zahynula a zajatí otroci byli ukřižováni podél silnice z Říma do (Capua)_____. Řekové měli nejvyššího boha (Jupiter) _____, zatímco Římané (Zeus) _____. Na (Nová Guinea) _____ roste pět druhů (eucalyptus) _____. Byl zmatem různými (idea) _____ a fakty. Tajná dohoda – triumvirát byla uzavřena mezi (Pompeus, Crassus, Caesar) _____. Život neběží podle(schéma) _____, na které se připravíte. Chtěl vidět živého koně (pony) _____. Věrohodná fotografie (yetti) _____ dosud neexistuje. Vrátil se těžce nemocen ze svého (turné). Krétský král Mínos nechal uvěznit v labyrintu (Daidalos) _____ i jeho syna (Íkaros) _____. Jachtařské soutěže se konaly v neapolském zálivu s (panorama) _____ Vesuvu. Vyprávěl mi o největších (génus) _____ minulého století.

Adjektiva (přídavná jména)

1. Určete druh skloňování adjektiv (jmenné, složené, smíšené).

laskav, hravý, pamětliv, nemocný, liščí, lila (odstín), sestřin, roven, fér (jednání), včerejší, Havlíčkův, Jitčín, Tomášovo, králičí

2. Vyjádřete přivlastnění.

(barikádníci) most, (Palacký) nábřeží, (Pavla) zájmy, (Žižka) bojovníci, (Jaroslav Seifert) verše, (lékař) rady, (Novák) rodina, Lauer a Hardy (filmy), (Štěpán) narozeniny, (Mirek) úspory, (prezident) cesty, (Krasomila) zpěv, (babička) pohádky, (tanečnice) vystoupení

3a. Utvořte 2. stupeň adjektiv (pokud je to možné). Správné tvary si ověřte v SSČ.

blízký, britký, český, daleký, hebký, hezký, hladký, hluboký, kluzký, krátký, krotký, křehký, lehký, lidský, měkký, mělký, nízký, prudký, tenký, trpký, úzký, vysoký, drahý, hluchý, jednoduchý, hnědý, hustý, chudý, krutý, dobrý, tmavý, zlý, tvrdý, plachý, tichý, bílý, slibný.

3b. Jakými příponami se tvoří 2. stupeň adjektiv v češtině?

3c. Vypište adjektiva, která mají nepravidelné stupňování. Vysvětlete jeho podstatu.

3d. Uved'te příklady adjektiv, která není možné stupňovat.

3e. Jak vysvětlíte tvary zlejší, dřevěnější, kamenější, špatnější?

3f. Na příkladech vysvětlete syntetické a analytické tvary stupňování adjektiv.

4a. Od následujících zeměpisných jmen utvořte sufixy -ský/-ší adjektiva v tvarech nominativu singuláru i plurálu.

Ostrava	Malta	Sicílie
Třebíč	Brandýs	Tunis
Oděsa	Aljaška	Krkonoše
Nové Město	Bzenec	Hradiště
Praha	Kroměříž	Brno
Slezsko	Zábřeh	Hradec

4b. Uveďte pravidla pro tvoření těchto adjektiv.

5. Užijte ve vhodné souvislosti následující adjektiva.

měřící – měřicí	peroucí – prací
honící – honicí	visací – visící
plnicí – plnicí	obráběcí – obrábějící
hrající – hrací	balící – balicí

6. Užijte ve vhodném kontextu následující adjektiva.

adresní – adresný	prodejní – prodejný
čelní – čelný	srdeční – srdečný
sluneční – slunečný	trestní – trestný
živelní – živelný	zábavní – zábavný

7. Doplňte koncovky adjektiv.

Potomci Husov__ a Žižkov__, kamarádov__ rodiče, potkal jsem bratrov__ spolužáky, dohonil strýčkov__ koně, hladov__ tuláci, včel__ úl, drav__ pták, zl__ lidé, drz__ kluk, protivníkov__ útoky, lekl__ kapři, vrátili se živ__ a zdrav__, běhali bos__, zavolal oba dědečkov__ psy.

Pronomina (zájmena)

1a. Určete druhy zájmen a uveďte tvar nominativu singuláru.

mého	lecjakým
jejich	žádnému
komu	ničí
čeho	týmž
ničemu	kterou
jaké	něčemu
jichž	tu
mě	o němž

1b. Vytvořte příklady, v nichž budou užitá slova *který, kdo, co* jako tázací zájmena nebo ve funkci zájmen vztažných.

2. Doplňte správné tvary zájmen a rozhodněte, kde můžeme užít několika tvarů.

Prosím _____ (ty), už se na _____ (já) nezlob. Kdo _____ (ty) dovolil rozhodnout onu záležitost bez _____ (já). Díval se na _____ (já) s převahou a trochu se _____ (já) asi vysmíval. Knížka, kterou jsem si od _____ (ty) půjčil, se _____ (já) velmi líbila. Bolí _____ (já) hlava. Proč si nedáš od _____ (já) poradit. _____ (já) to velmi zajímá. Pojď s _____ (já), ukážu _____ (ty), kde se _____ (já) to stalo.

3. Doplňte náležité tvary výrazu *ona*.

Viděl jsem _____ v kině. Včera se s _____ pohádal. Podej _____ tu knihu. Nevšiml jsem si _____. Hledali _____ celý den. Volal jsem _____ jen ráno. Už s _____ nepočítám. Byla to _____, kdo mi pomohl. Slyšel jsem o _____ ní, ale neznám _____. Překvapil jsem _____ kyticí tulipánů.

4. Zájmena v závorkách dejte do náležitých tvarů a kde je to možné, uveďte dublety.

Včera jsem mluvil s (tvůj) _____ ženou. Proč jsi nepozval také (můj) _____ kamarád? Omluvte prosím (můj) _____ jednání. Nemohu s (tvůj) _____ názory souhlasit. Byl jmenován (můj) _____ nástupcem. Nechcete nám pomoci v (náš) _____ práci? Nemluvím sestře do (její) _____ záležitostí. (Její) _____ slov si velmi vážím. Poslali jsme pozdravy (náš) _____ známým. (Váš) _____ zprávám příliš nevěřím. Nejsem spokojen s (váš) _____ výsledky. Odejdu pouze s (váš) _____ souhlasem. Nevěděl jsem, že se (tvůj) _____ sestra provdala. Viděl jsem (váš) _____ kočku na (náš) _____ zahradě. Nikdy jsem s (váš) _____ matkou nemluví.. Můžu to (váš) _____ babičce donést domů.

5. Zájmena *týž/tentýž* dejte do náležitého tvaru.

Vstávám vždy v (táž) _____ hodinu. Máme (totěž) _____ práva a (tatáž) _____ povinnosti. Mužstvo nastoupilo s (tentýž) _____ brankářem jako loni. Vzhledem k počasí dosáhla pokusná stanice s (táž) _____ sadba a za (táž) _____ podmínek lepších výsledků. Uposlechl jsem s (táž) _____ výhradami jako ty. Hlásili se stále (tentýž) _____ uchazeči. Obě události se zběhly v (tentýž) _____ dni. Mysleli jsme oba na (tatáž) _____ osobu. Setkáme se na (totěž) _____ místě jako dnes. Zabýval jsme (tentýž) _____ problémy a došel jsme k (tentýž) _____ závěrům jako můj přítel. Musíš se na (táž) _____ věc dívat (totěž) _____ očima. Proč chceš stále mluvit o (totěž) _____ tématu s (tentýž) _____ lidmi? Na mnoha úřadech pracují stále (tentýž) _____ lidé.

6. Doplňte text náležitými tvary zájmena *jenž*.

Toho večera, o _____ mluvím, se strhla přestřelka. Pořád se plete do věcí, o _____ vlastně rozhodují druzí. Nechci napínat vaši trpělivost podrobnostmi, pro _____ nebude stejně místa v naší kronice. Potkal jsem ženu, _____ jsem kdysi znával. Peníze, _____ jsem měl splatit dluh, mi ukradl zloděj, _____ policie nevypátrala. Díval se do noci, _____ nás obklopovala, dokud jsem nezaslechl zvuk, na _____ jsem čekal. Lidé, _____ se k místu nehody seběhli, se snažili pomoci ze všech sil. Moji přátelé, _____ jsem důvěřoval, mne neopustili.

7. Doplňte správný tvar zájmena *můj, náš, váš, jeho* nebo *svůj*.

V/ ve _____ bakalářské práci se zabývám nesklonnými podstatnými jmény. _____ šálu jsem si pletla sama. Viděla jsem ho s _____ sestrou. Už jsi viděl _____ fotky z dovolené? Děkujeme, že používáte MHD, šetříte tím životní prostředí pro _____ děti. _____ psa vodím vždy na vodítku. Používejte každý _____ kartáček na zuby. Nechte si _____ rady!

8. Doplňte náležité tvary výrazů *jakýkoli* a *kterýkoli*.

Smlouvu můžete uzavřít na _____ naší pobočce. K výrobě kostýmu můžete použít _____ materiál. Hlavní roli by mohl hrát _____ z herců. Ať už bude vláda _____, Německo přitvrdí v evropské politice. Mám ho ráda, a je _____. Lehce vyvrátím _____ jeho argument. Čekám na _____ reakci. Ať si vybereš _____ hrnek, všechny tečou.

Numeralia (číslovky)

1a. K tvrzením napište do druhého nebo třetího sloupce tabulky **Ano** nebo **Ne**.

Tvrzení	Ano	Ne	V textu
Nové číslovky stále vznikají.			
Číslovky se dají zřetelně vymezit podle významu.			
Základní dělení číslovek je na určité a neurčité.			
Číslovky se tradičně dělí podle významu na pět druhů.			
Číslovky <i>patero</i> a <i>kolikeryj</i> jsou druhové.			
Číslovky se dají skloňovat pouze jako podstatná a přídavná jména.			
Číslovka <i>jeden</i> se skloňuje jako <i>ten</i> .			
Číslovky <i>dva</i> , <i>oba</i> mají v 7. pádě spisovný tvar <i>dvěma</i> , <i>oběma</i> .			
Číslovky 5–99 užívají jen dva tvary.			
Číslovky nesklonné neexistují.			
U všech číslovek určujeme kategorie rodu, čísla a pádu.			

1b. Přečtěte si text a podle informací, které uvádí, doplňte do posledního sloupce **Ano** nebo **Ne**.

2. Vyberte z textu číslovky, a pokud je to možné, určete jejich mluvnické kategorie a vzor:

Praha hrála v životě Wolfganga Amadea Mozarta zcela mimořádnou úlohu. Pobýval v ní celkem pětkrát. Poprvé přijel do Prahy v osmdesátém sedmém roce 18. století, tedy ve svých jedenatřiceti letech. Jeho příjezd se stal událostí číslo jedna a na Mistrovu počest byl uspořádán veliký ples. Dne 17. ledna 1787 sám řídil představení Figarovy svatby v nové budově Nosticova (dnešního Tylova) divadla. Už třetí den se muselo představení pod Mozartovým vedením pro velký úspěch opakovat.

3. Určete druhy číslovek.

moře lidí, dva miliony korun, pětkrát, několikáté zpoždění, pětice dívek, patery kalhoty, třetina času, sedm devítin, čtvero ročních období, nultá minuta, poslední návštěvník, mnohonásobný mistr světa, dvaapůlkrát

4. Doplněte vhodné tvary číslovek *dva, oba, tři, čtyři*.

Na (oba) _____ březích rostly vysoké topoly. Úřední hodiny jsou dnes od (dva) _____ do (čtyři) _____. Stál jsem pevně na (oba) _____ nohou. Zkoušeli jsme otevřít dveře (dva) _____ klíči. V tomto případě vlastně hrají (dva) _____ proti (tři) _____. To bych neudělal ani (čtyři) _____ rukama. Říká se, že (dva) _____ pánům nelze sloužit. O (oba dva) _____ městech jsme se učili v zeměpise. (Tři) _____ ranami ho srazil k zemi. Mezi těmito (dva) _____ body ved'te přímku. Nemohu přece najednou mluvit se (tři) _____ lidmi. Celou záležitost shrnul do (dvě, tři) _____ bodů. Počítali jsme se (čtyři) _____ minutami odpočinku. (Dva) _____ členům družstva se to podařilo. Řekl to (dva, tři, čtyři) _____ slovy.

5. Doplněte správné tvary číslovky *sto*.

Dvě (sto) _____ diváků odešlo už před koncem zápasu. Jak jsi přišel ke (sto) _____ korunám? V knihovně mám asi tři (sto) _____ detektivek. Ze (sto) _____ padesáti uchazečů bylo přijato jen šedesát. Bez (sto) _____ korun se snad ještě obejdu. Oprava auta nás stála dvě (sto) _____ korun. Ke dvěma (sto) _____ fanouškům domácích se připojilo tři (sto) _____ fanoušků hostujícího mužstva. Zloděj obral stařenku o pět (sto) _____ korun. Ze (sto) _____ případů jen jeden končí smrtí.

6. Přečtete správně číslovky a slova v závorkách.

Zaplatil jsem obědy posledními 525 (koruna) _____. V místnosti bylo 633 (sedadlo) _____. Včera (přijít) o život 51 (cestující) _____. Co budete dělat s vyhranými 732 000 (koruna) _____? Pořídil jsem všechno s 1000 (koruna) _____. Loni byl dokončen objekt s 442 (místnost) _____. Při srážce se potopila loď s 15 876 (tuna) _____ nákladu. Po odečtení 3005 (koruna) _____ zbývá uhradit částku 69 565 (koruna) _____. Silnice se opravuje v úseku mezi 248. a 292. (kilometr) _____. Oslavili jsme 650. _____ výročí založení Karlovy univerzity. Nový úsek dálnice měří 62,6 km _____.

7. Slova v závorkách dejte do správného tvaru.

se (100 lidí)	k (pár korun)
ke (160 korun)	ke (3000 korun)
s (1898 korun)	po (čtvrt rok)
s (1222 korun)	o (5 milion) uchazečů
bez (půl milion)	

8. Doplňte správné tvary neurčitých číslovek *mnoho, málo*.

Nemohu souhlasit jen s (málo) _____ rozhodnutími. O (mnoho) _____ problémech jsme už dávno diskutovali. Vyprávěl jsem si o tom s (mnoho) _____ kamarády. V (mnoho) _____ zemích se jezdí vlevo. Nerozumí jen (málo) _____ věcem. O (málo) _____ nemocech se dá s jistotou říct, že známe její příčiny. U (mnoho) _____ měst vyrostly zahrádkářské kolonie. V (mnoho) _____ případech jsi měl pravdu. Spokojil se s (málo) _____. Je jedním z (málo) _____ lidí, které tu znám.

9. Utvořte správné tvary číslovek.

V bytě jsou (5) _____ hodiny, (2) _____ jsou bicí. Bydlíme ve (3) _____ místnostech a topíme ve (3) _____ kamnech. Do dvora vedou (2) _____ vrata a (1) _____ dvířka. Mám (3) _____ nové rukavice, (1) _____ pletené a (2) _____ kožené. Už (2) _____ Vánoce jsme strávili na venkově. Můžeme si vybrat ze (4) _____ jakostí. Zájmeno já má ve (3) _____ pádech (2) _____ tvary, delší a kratší. Rozlišujeme podstatná jména (3) _____ rodu. Po dědečkovi jsem zdědil (6) _____ kapesní hodinky. Skladba pro (2) _____ klavíry a (2) _____ housle. Do místnosti vedou (3) _____ dveře. Každé auto je vybaveno (2) _____ brzdou, ruční a (2) _____ okruhovou nožní. V brašně měl (3) _____ kleště (druhy). Každé ráno čte (4) _____ noviny. Do dvora vedla (2) _____ vrata.

10. Proveďte korekturu textu.

O dvou cenných papírech mi řekl, ostatních sedm mi zatajil. Měli jsme odpolední vyučování od třech do čtyřech. 5. hodina skončila a my jsme šli konečně domů. Od 8 do 9 máme angličtinu, takže kolem 10 už budu doma. Ve 120km rychlosti nezvládl zatáčku a vjel do příkopu. K jejím pět tisícům korun přidal svých dvě stě dolarů. Najdi si to ve svazku 6., na stránce 58., kapitole 12. Přijed'te v 7,30, abychom stihli přednášku. Z knihovny mě už dva krát poslali upomínku. Tento podnik měl 20 násobný převis poptávky. Byli tam třicet tři žáci. V Brně skončil 48 ročník Závodu míru. Labe má délku 1262 km od pramene k moři. Před 200 – 250 lety měli učenci velmi nejasnou představu o hvězdách v Mléčné dráze. Spokojím se s 500 Kč odměny. Naplň láhev ze $\frac{3}{4}$ vodou.

Verba

1. Vyhledejte v textu slovesa a rozlište je na plnovýznamová a neplnovýznamová (ta případně na modální, fázová, pomocná, sponová).

Kočka se baví sama pro sebe. Pes chce jaksí bavit toho druhého. Kočka se zajímá jen o sebe. Pes se domáhá, aby se o něho zajímal i někdo jiný. Žije cele a bujaře jen tehdy, je-li ve smečce – i dva jsou už smečka. Když se honí za svým ocasem, dívá se po očku, co tomu kdo řekne. To by kočka neudělala; jí stačí, že se baví sama. Snad proto se nikdy neoddá své hře tak bezuzdě a vášnivě, až do sebezapomenutí a uřícení jako pes. Vždycky je tak trochu nad ní; vždy vypadá, jako by se blahovolně a poněkud pohrdavě snížila k tomu, že se baví. Pes si hraje cele, kdežto kočka jen tak, jako z rozmaru.

(Podle knihy *Měl jsem psa a kočku* Karla Čapka)

2. Utvořte tvary jednoduché a složené, určité a neurčité od následujících sloves.

psát

přát

kupovat

zmrazit

sypat

chytit

otevřít

3. Vyhledejte přechodníky a určete jejich druh.

Jsa hmotně zabezpečen, hodlal se v budoucnu věnovat studiu. Vrata stodoly, zaskřípavše pronikavě, rozevřela se jako tlama obrovského zvířete. Odloživši svůj nástroj, odstrčila zlehka přivřené dveře. Pak vzala cimbál, uchopivši obě paličky a udeřila. Položiv mu otázku, zadíval se mu upřeně do očí. Zanechav za sebou otevřené dveře, odešel do polí. Schovali se v nejtemnějším koutě, tiše sténajíce a zatínajíce si nehty do dlaní. Přibližovali se k nám, ani o tom nevědouce. Spěchala tam, jsouc zvědava, jak to dopadne. Spatřivši ji, rozesmála se jako nikdy dříve. Polyká na prázdno, pokoušeje se zaplašit bolest. Rozloučivše se, spěchala na nádraží.

4. Slovesné tvary v souvětích nahrad'te přechodníkem přítomným.

Dívky se vracely z výletu a vesele se bavily. Matka nesla nákup a dávala pozor na Petra. Chlapci se strkali a sváděli vinu jeden na druhého. Děvčátko k sobě tisklo panenku a lítostivě plakalo. Přátelé si tiskli ruce a srdečně loučili. Kočka se plížila zahradou a lehce našlapovala. Otec vyřezával figurky a tiše si při tom pískal.

5. Nahrad'te infinitiv přechodníkem minulým.

Dvořané (zeptat se) _____ kupce na cenu, čekali netrpělivě na odpověď. Mladík (sáhnout) _____ s jistotou do skuliny ve skále, vytáhl malý balíček. Žena, (přinést) _____ z vedlejší místnosti malého chlapce, se zájmem naslouchala rozhovoru. Rodiče (prodat) _____ výhodně svůj domek, odstěhovali se do města. Jan (usednout) _____ na lavici u krbu, začal vypravovat.

Slovesné kategorie

1a. Vysvětlete zvláštnosti v užití osoby a čísla.

Jak se máte, pane kolego? V naší přednášce se budeme věnovat otázce skloňování podstatných jmen. My, Karel IV., z Boží milosti král český, jsme rozhodli takto ... Tak už se cítíte líp, Heleno? Neplač, maminka ti to pohladí. Betty, má mne opravdu ráda? Už jsme se napapali? Pane četník, mají slitování, prosím jich. Dnes se zaměříme na problematiku životního prostředí. Jeden by se tady mohl utrápit!

1b. Uveďte příklady literárních textů, v nichž byste se mohli setkat s užitím plurálu majestátního, onkáním či onikáním.

2. Určete, ve kterých větách se přítomných tvarů užívá k vyjádření děje minulého. Jak se tento jev označuje?

Kde se vzal, tu se vzal, před Honzou stojí medvěd. Princ se vydal na cestu, a když začalo slunce zapadat, tu potká stařečka. Pokračovala jsem pořád dál a dál a najednou vidím světlo. Právě probíráme slovesa. Císař Augustus dává vybudovat v Germánii řadu táborů a pevnůstek. Jdu vám včera kolem kina a najednou na mě někdo volá. Promiňte, ale asi vám dost dobře nerozumím.

2. Utvořte přičestí minulé v jednotném čísle mužského rodu. Ke kontrole užíjte SSČ.

vést
ohnout se
vypnout
rozetnout
jít
zajmout
přivyknout
podniknout
táhnout
obejmout

3. Slovesa v závorkách dejte do tvaru futura, pokud existují dvě možnosti vyjádření, uveďte je.

Příští týden (letět) _____ do Paříže. Teď už radši (jít) _____ spát. Až to (být) _____ černé na bílém, (uvěřit) _____ tomu. Za její rozhodnutí (nést) _____ následky všichni. Počet zaměstnanců v příštím roce (růst) _____.
Rozhodla jsem se, že pro něho (najít) _____ domácího učitele. (říct) _____ mu o tom až zítra. V horcu (pít) _____ častěji než obvykle. Vysvětlil jsem mu, že s sebou (vézt) _____ i potápěčské vybavení. Když odstraníš suché listy a květy, rostliny (kvést) _____ mnohem déle. Peníze (ležet) _____ zatím v trezoru.

3b. Jakými tvary je budoucí čas sloves vyjadřován? Víte proč?

4. Ve větách podtrhněte tvary sloves a určete jejich slovesný způsob.

Někteří lidé přicházejí do našeho života a rychle odcházejí. Pomůžeš mi s tím referátem? Kdybych byla na tvém místě, přijala bych tu nabídku. Vrať se mezi nás! Byli bychom se najedli, kdybychom tolik nespěchali. Držme se pravdy. Okamžitě vykouzila na tváři nevinný úsměv. Byli byste se inspirovali třeba tímto filmem? Kéž by mu tato zpráva opravdu přišla! Pozvěte si co nejméně přátel. Zeptali byste se na odjezd vlaku? Pavle, poběž honem! Býval by se pustil do boje třeba s drakem. Tak je tam všechny pozdravujte.

5. Slovesa v závorkách užití v imperativu.

Všichni si (vzít) _____ sváteční šaty. (Přihlásit se) _____ ke zkoušce. (Přivést) _____ ho teď sem. (Přijít) _____ brzy večer domů. (Vzít) _____ mě s sebou. (Sníst) _____ to všechno. Tak už děti (neplakat) _____! Hezky se (učesat se) _____. Pokud jste nevyhráli, (nevěšet) _____ hlavu. (nepokazit) _____ ty společné chvíle hádkou. (Pomoci) _____ si sám. (Vědět) _____, že to zvládneš. (Jíst) _____ ovoce a zeleninu. Prosím tě, (chtít) _____ něco jiného. V klidu to jídlo (dojíst) _____. A (nebýt) _____ tak smutný, všechno bude zase dobré. (Zodpověz) _____ mi podrobně pár otázek.

6. Uveďte, jakými možnostmi je vyjádřen rozkaz, zákaz, pokyn, výzva či prosba.

Půjdeš sem! Ať přijde včas! Nikdo neopisujte! Omluvte mě na chvíli! Klid! Pokus se o to znova. Ležet! Nechejte ho na pokoji! Nikdo nebude napovídat! Ať nikdo nenapovídá! Pozvěte je na zítřejší večírek. Kéž to dokážu! Nikam nepůjdeš! Dávat pozor! Udělejme si pohodlí!

7. Utvořte tvary kondicionálu.

nechodit (2. os., č. mn., kondicionál přítomný)
jednat (1. os., č. mn., kondicionál minulý)
uvařit si (2. os., č. j., kondicionál přítomný)
chtít (3. os., č. mn., kondicionál minulý)
zpívat (1. os., č. j., kondicionál minulý)
neuhodit se (3. os., č. j., kondicionál minulý)
podívat se (2. os., č. j., kondicionál přítomný)
smět (1. os., č. mn., kondicionál přítomný)
nakreslit si (3. os., č. mn., kondicionál minulý)
moci (1. os., č. mn., kondicionál přítomný)

8. Vyhledejte v textu slovesné tvary a určete jejich způsob a čas (pokud je to možné).

Lidé využívali či využívají mnohé rostliny k různým účelům. Účinek bylin bychom však měli dobře znát a neměli bychom připravovat žádné domácí lektvary bez důkladného poučení. Podle legendy pálili například šalvěj kentaurové pozorující hvězdy, aby zostřili své smysly. Šalvěj má ve skutečnosti dezinfekční účinek a užívá se jí jako součást ústních vod. Čaj připravený z vrbového listí pili lidé dříve, aby se jim ulevilo od bolesti, a také předchůdce aspirinu známý v 19. století obsahoval výtažky z dubové kůry. Moderní tablety aspirinu jsou však výhradně syntetické. A připomeňme si ještě mandragoru. O mandragoře se zmiňuje Bible jako o prostředku, který bude usnadňovat početí. Staří Řekové jej přidávali do vína jako anestetikum. Oční kapky s výtažkem mandragory dočasně ochromují oční svaly, takže zornice zůstane otevřená.

9. Označte, které informace jsou pravdivé (P) a které nepravdivé (N).

V trpném rodě je podmět původcem děje.

Trpný rod se vyjadřuje jen složeným slovesným tvarem.

Příčestí trpné může být zakončeno na *-n* nebo na *-t*.

Všechna slovesa v češtině mohou vyjadřovat rod činný i trpný.

V běžném vyjadřování se dává přednost opisnému pasivu před zvratným pasivem.

10. Podtrhněte slovesa a určete u nich slovesný rod.

Hudebníci dobře sladili nástroje v orchestru. Z mokré půdy se plevel snadno vytrhává. Později bylo zjištěno, že Petr byl nemocný už několik týdnů. Tato píseň se často zpívala u táborových ohňů. Kamení bylo rozdrceno na drobný štěrk. Důležité zprávy se hlásily každou hodinu. Chemik precedil roztok přes filtrační papír. Koberec se čistí chemicky. Výstava se konala až do prosince. Vyčistil ložiska stroje. Všechny nádoby se naplnily vodou až po okraj.

11. Spojení slov užitje ve větách se slovesy ve tvaru opisného pasiva:

zajmout nepřítele

začít práci

navléknout nit

oblehnout město

přítisknout ucho ke zdi

přijmout hosta

napnout plachty

dosáhnout úspěchu

vytisknout knihu

vytáhnout stavidla

12. Rozhodněte, ve kterých větách vyjadřuje zvrtná podoba slovesa rod činný a ve kterých rod trpný.

Kniha se četla jedním dechem. Zeptejte se v pravou chvíli. Hodinky se mi zpožďují o pět minut. Některá slova se píše s krátkou i dlouhou samohláskou, např. citron – citrón. Hranatých závorek se užívá při fonetickém přepisu. Směje se často a ráda. Podíval se zkoumavě na svého protivníka. Dnes se hraje hlavně pro děti. Tvářil se rozzlobeně. O našem návrhu se nehlasovalo.

13. Věty převed'te do vhodné formy pasiva.

Na semináři mluvíme anglicky a německy. Lékaři očkují některé pacienty proti chřipce. Včera zatkli řidiče ukradeného auta. Z praktických příkladů vyvodili obecné závěry. Dlouhotrvající deště zničily nově vysazené stromy. Parkoviště přemístili za divadlo. O takových problémech nediskutují. Seznámili nás s novými pravidly. Jeho vystoupení ohlásili na dnešek. Zodpověděli všechny naše dotazy. Zkoušíme i jiné metody studia. Jiskřičku naděje uhasili už na začátku.

14. Určete vid sloves.

Krajina kolem starobylého města Waka, nyní známého jako El Perú, se dnes pravděpodobně velmi podobá té, do které kolem roku 1 000 př. n. l. Mayové přišli. Hustý deštný prales, v němž hnízdí tukani a supi. Když zde prší, moskyti se rojí v obrovských mračnách, v období sucha zase klesá hladina řek natolik, že hrozí úplné vyschnutí.

Po staletích, kdy se Mayové naučili v deštném pralesu prosperovat, přerostly jejich sídelní jednotky v městské státy a kultura se stávala mnohem vybranější. Mayové začali budovat elegantní paláce s mnoha pokoji s klenutými stropy, jejich chrámy rostly do téměř třístametrové výše. Znali také 365denní rok a byli natolik sofistikovaní, že vytvořili úpravu kalendáře podobnou našemu přestupnému roku. Pravidelně pozorovali hvězdy, předpovídali zatmění Slunce a orientovali své obřadní stavby k východu nebo k západu tak, aby na ně v určitou roční dobu dopadaly sluneční paprsky.

15. K dokonavým slovesům utvořte odpovídající slovesa nedokonavá.

obléct	utéct	říct
napisat	zblednout	pomocť
zavřít	poslat	shýbnout se
usnout	rozbít	ucpat
rozhodnout se	minout	zapomenout
hodit	obrátit se	zkazit
narodit se	zestárnout	nakrmit

16. K nedokonavým slovesům utvořte odpovídající slovesa dokonavá.

tvrdnout	vítězit	roztahovat
ničít	vadnout	pípat
vybírat	dávat	nakupovat
tuhnout	promíjet	kousat

17. Uveďte, zda jde u sloves o prefix čistě vidový, nebo obměňující i význam slova.

upije, napíše, popíše, vyvaří, uloví, vyskočí, zařve, zasměje se, ustele, uvidí

18. Roztříd'te slovesa na párová a nepárová. U párových doplňte sloveso opačného vidu, u nepárových určete, zda se jedná o sloveso obouvidé, jen dokonavé nebo jen nedokonavé.

odbít
dát
mládnout
sedět
řadit
vypadat
smět
havarovat

vydržet
blížit se
vyložit
vzít
ležet
obětovat

19. Vytvořte slovesa násobená a užit je ve větách.

vodit, chodit, těšit, znát, házet, vézt

20. Určete gramatické kategorie sloves.

Muž, který od základu změnil svět formovaný gravitačními zákony Isaaka Newtona, se narodil 14. března 1879. Malý Einstein začal mluvit poměrně pozdě a každou větu několikrát opakoval. Na střední školu ho rodiče zapsali v Arau u Curychu. Tam napsal esej, ve kterém popisoval plány do budoucna. V roce 1900 si Albert splnil svůj sen a graduoval jako učitel matematiky a fyziky. Celý následující rok psal dopisy evropským univerzitám a pokoušel se získat místo jako učitel. Neúspěšně. V té době zklamaně konstatoval: „Vzdal jsem se ambicí učit na univerzitě.“

Slovesné třídy a vzory

1. Doplňte do textu správné informace.

nese, třída, tři, bere, kupuje, maže, kmen minulý, tře, tiskne, rozkazovací způsob, mine, prosí, začne, kryje, trpí, kope/kopá, sází, dělá, peče, vzor

Slovesa zařazujeme nejdříve ke _____, potom v rámci ní ke _____. V každé třídě kromě páté rozlišujeme několik vzorů, ke kterým řadíme slovesa především podle rozdílů v _____. V mnohých případech je však třeba uplatnit ještě další třídící kritéria.

Při zařazování ke vzorům 1. třídy si uvědomíme nejdříve druh souhlásky před *-e* a pak uvedeme tvar přičestí minulého (podle shody určíme např. *vedl* jako *nesl*). Mají-li slovesa před *-e* pravopisně tvrdou nebo obojetnou souhlásku, řadíme je ke vzorům _____, mají-li před *-e* pravopisně měkkou souhlásku, jedná se o vzory _____.

Slovesa 2. třídy mají _____ vzory. Stojí-li před *-ne* samohláska nebo slabikotvorné *r, l*, jedná se o vzor _____, v přičestí minulém mají tato slovesa před *-l* vždy příponu *-nu-* (*trnul*). Stojí-li před *-ne* souhláska, jde o vzor _____ a přičestí minulé je většinou bez přípony *-nu-* (*táhl*). Při zařazení ke vzoru _____ se řídíme zakončením kmene minulého na *-a* (*přija-l – zača-l*). Jedná se o vzor nepravidelný, patří sem i slovesa zakončená na *-me* (*vezme*).

Vzory 3. třídy se liší v kmeni minulém. Vzor _____ má kmen minulý bez přípony (*pi-l*), vzor _____ má příponu *-ova-* (*slib-ova-l*).

Ke vzoru 4. třídy _____ patří slovesa, jejichž kmen minulý má příponu *-i* (*vraz-i-l*), ke vzorům _____ se řadí slovesa, která mají v minulém kmeni příponu *-e* nebo *-ě-* (*hřm-ě-l, zkouš-e-l*). K rozlišení obou vzorů slouží nejlépe odlišné tvary _____.

Slovesa 5. třídy mají vzor _____. Část sloves má některé tvary i podle vzorů 1. třídy (*bere, maže*), zařazujeme je pak k podvzoru _____. Jejich tvary jsou dubletní (*koupu/koupám*).

2. Zařad'te slovesa ke třídám a vzorům.

Nutně potřebuji nové oblečení. Diváky nadchly výkony sportovců. Vypadal, že právě usnul. Napij se vody, to ti pomůže. Dobře si s Ondřejem rozumí. Slibovala si, že bude víc šetřit. Neuměla psát bez pravopisných chyb. Místa v první řadě byla vyhrazena čestným hostům. Se svatbou stále ještě otáleli. Myslím, že stále ještě zanedbáváme využití alternativních zdrojů energie. Nepředvídal jsem, že budu muset provést takové množství změn. Někdo si včera udělal legraci a vydával se za mě. Plánovali, že příští rok v lednu společně navštíví některý ostrov v Atlantickém oceánu.

3. Zařad'te slovesa ke třídám a vzorům. Obtížné případy vyhledejte v *Mluvnici češtiny 2*.

Myslit, zobat, bolet, bydlet, spát, vrzat, plakat, pít, žít, šumět, vyčistit, dřímat, navléci.

4. Doplňte tvarovou variantu a zvažte, zda je stylově rovnocenná nebo ne. Ověřte informace v SSČ.

loupu	náležejí
nech	očist'
bydlel	myslel
maži	mohu
peku	píší
moci	spouštějí
nesouvisejí	dotkl
skřípe	tištěn

5a. Nahrad'te infinitiv správnými tvary přítomného času (uved'te všechny možnosti). Užívejte SSČ.

Čestní lidé nikdy (nelhat) _____. Všichni naši studenti (podepsat) _____ dohodu. Přítomní (prokázat) _____ svou totožnost. Roztoky různé nasycenosti (vřít) _____ při různých teplotách. Stroj (příst) tenké vlákno lépe, než to (moci) _____ dokázat lidské ruce. Jsem tak unaven, že se sotva (vléci) _____. Nic dalšího ti zatím slíbit (nemoci) _____. Řekli jsme si, že dva (zmoci) _____ víc než jeden. Zdá se, že sousedovy děti (stonat) _____, protože slýchám jak často (plakat) _____. Počkejte na mě, až se (vykoupat, obléci, učesat) _____. (Vrzat) _____ nám dveře. Klidně (přijít) _____ i se psem. Mám dost času, (nařezat) _____ a (naštípat) _____ třísky. Tak se (jít) _____ podívat. Zpravidla se (orat) _____ mělce, případně na střední hloubku.

5b. Vysvětlete užití dubletních tvarů.

6a. Infinitivy v závorkách nahrad'te tvary minulého času (uved'te všechny možnosti). Užívejte SSČ.

Zubní lékař mi (vytrhnout) _____ bolavý zub. Obránce (vykopnout) _____ míč z prázdné branky. Soud (přihlédnout) _____ k dobrému chování viníka. Auto (zahnout) _____ za roh. Policisté pachatele (dostihnout a zatknout) _____. Bylo ticho. Nikde se nic (nepohnout) _____. Stromky zasazené podél silnice (uschnout) _____ docela. (Usednout) _____ do křesla, aby (odpočnout si) _____. Jakmile žáci učitele (zahlédnout), _____ (rozběhnout se) _____ na svá místa. Otec dceru pevně při rozloučení (obejmout) _____. Čestní hosté (zaujmout) _____ místo na tribuně.

6b. Vysvětlete užití dubletních tvarů.

7a. Od sloves 2. třídy vytvořte přičestí trpné. Ke kontrole užití SSČ.

Dívka byla (obléct) _____ do místního kroje. Tímto rozhodnutím bylo (zamítnout) _____ vracení pozemků původním majitelům. Humor by měl být (obsáhnout) _____ v životě co nejvíc. Byli (nadchnout) _____, protože jejich návrhy byly konečně schváleny. Byl (zatknout) _____ pro opakované výtržnosti. Dveře od sklepa nebyly naštěstí (zamknout) _____. Čeští cyklisté byli na 150. kilometru (dostihnout) _____. Před přiletem prezidenta bylo letiště přímo (oblehnout) _____ novináři. Nikdy mi nebylo nic (vytknout) _____. Příklady slov byly v textu (tisknout) _____ kurzívou.

7b. Všimněte si, k jakým změnám dochází v přičestí trpném u sloves, která mají minulý kmen zakončený na -h, -k, -ch? Uved'te příklady sloves z cvičení.

7c. Uved'te dvojtvary sloves 2. třídy, mezi nimiž je významový rozdíl.

8a. Slova v závorkách nahrad'te přítomnými tvary oznamovacího způsobu (pokud je to možné, užíjte dubletní tvary).

Každé ráno (pít) _____ trochu čaje. (Přát) _____ vám mnoho štěstí. Někteří lidé (pít) _____ příliš mnoho kávy. (Děkovat) _____ ti za dárky k Vánocům. Rád (pracovat) _____ na zahradě. Hodiny (bít) _____ dvanáct. Knoflík si (přišít) _____ sám. Na jaře zahradníci (zrýt) _____, (uhrabat) _____ a (osít) _____ záhonky, (přivázat) _____ stromky k podpěrám a (ořezat) _____ zmrzlé větvičky. Děti (klouzat se) _____ po zamrzlých loužích. Všichni začátečníci obvykle (tápat) _____.

8b. Vysvětlete užití dubletních tvarů.

9. Infinitivy v závorkách nahrad'te přítomnými (budoucími) tvary oznamovacího způsobu 3. osoby plurálu.

Některé druhy hmyzu (přenášet) _____ nemoci. Lidé si někdy zbytečně (nerozumět) _____, často se na sebe (rozzlobit) _____ pro maličkosti. Rodiče mi ve všem (věřit) _____. Děti na podzim (pouštět) _____ draky. Oni (dělat) _____, jako když to (nevidět a neslyšet) _____. Na kraji lesa (křičet) _____ sojky. Mouchy (nesnášet) _____ průvan.

10. Nahrad'te spojení tvarem imperativu v 2. osobě singuláru.

roztřídit zboží, očistit si boty, uvědomit si zodpovědnost, posoudit projekt, vyhovět žadateli, přihlásit se do konkurzu, navozit cihly, pospíšit si, nahlásit závadu, zaštitit kamaráda, zamhouřit oči

11. Užíte správné tvary sloves.

Rodiče to neradi (vidět) _____. Oni mi vždy (chtít) _____ pomoci. Vegetariáni (nejíst) _____ maso. Přátelé mi vždy (chtít) _____ pomoci. Dobře o tom (vědět) _____. V nejbližších letech (přibýt) _____ další zájemci o cestování do exotických krajů. Troška vody nám na cestu domů ještě (zbýt) _____. Ženám byla účast na starověkých olympijských hrách (zapovědět) _____. Doufáme, že ten zásadní dotaz bude (zodpovědět) _____. Děti (chtít) _____ jít s tebou, ale počkej až se v klidu (najíst) _____.

Souhrnná cvičení

1. Proveďte korekturu textu.

Která tiskárna ti vytisknula tak pěkné navštívenky? Byl tvůj kamarád přijmut na vysokou školu? Byl přitíštěn ke zdi a nemohl se ani pohnout. Čekala na jeho obejmutí. Dělal si starosti s vypětím proudu, poněvadž potřebovali zkoušet nový přístroj. Začli se usmívat, protože pochopili její rozpaky. Když jsem si odpočal, pustil jsem se do práce. Přijmul mě se strojenou zdvořilostí. Pronajmuli jsme si domek na celou dovolenou. V plánu nebyly obsáhnuty všechny body. Stará jabloň nám letos v létě uschnula. Nejdřív se začnul bránit, potom ale doznal svoji vinu. Vyzdvihnutí peněz z banky mu dělalo potíže.

2. Doplňte tvary přítomného času oznamovacího způsobu.

Plné tribuny hlasitě (pobízet) _____ fotbalisty k lepšímu výkonu. Zdá se, že už o něm (vědět) _____. Ještě nevím, co si (obléct) _____. Neposlouchejte instruktory, kteří (vymýšlet) _____ příliš složité cviky. Říkal, že se (moci) _____ pokusit nám pomoci. Kdy (odjíždět) _____ vaše děti na prázdniny? Lidé se zde (koupat) _____ již mnoho let jen na vlastní nebezpečí. Přátelé (přicházet) _____ a (odcházet) _____. Testy (prokázat) _____ jejich zdravotní stav. Ta slova mi dodnes (znít) _____ v uších. Minuty se (vléci) _____ a Pavel je jak na trní.

3. Utvořte tvary sloves.

přijmout	1. os. pl. imperativu: přech. minulý, neutrum, sg. akt.: 2. os. pl. kondicionálu přítomného:
umístit	3. os. sg. kondicionálu přítomného: přech. minulý, pl.: 3. os. pl. futura:
moci	1. os. sg. ind. prez.: 2. os. sg. kondicionálu minulého: 3. os. sg. mask. préterita:

Adverbia (příslovce)

1. Dokončete věty podle toho, zda jde o spřežky nebo o spojení předložky se jménem.

na hoře
nahore
z pravidla
zpravidla
na místo
namísto
z paměti
z paměti
po tichu
potichu

2. Rozhodněte, zda se výrazy píší dohromady nebo zvlášť. Ke kontrole užíjte SSČ.

Neohlížel se (na)nic _____ a (na) nikoho _____. Přišel až (k)večeru _____. Text (do)slova _____ opsal. Objevil se tady (z)nenadání _____. (Z)počátku _____ studia měl problémy s fyzikou. Byl jsem tam (po)druhé _____. Zablýsklo se a (v)tom _____ (z)čista jasná _____ uhodilo. (Z)ticha _____ se ozval jeho zpěv. Měl velice (na)spěch _____. Budu se vám věnovat (po)případě _____ celý týden.

3. Rozhodněte, kdy se jedná o příslovce a kdy o předložku.

Udělal jsem jí to *kvůli*. Chodník vede *napříč* zahradou. Jsem úplně *mimo*. Jedu náhodou *kolem*. Bydlíme hned *vedle*. *Okolo* domu rostou květiny. *Díky* tobě se cítím zase dobře. Udělal jsem to jemu *navzdory*. Seděl *uprostřed*.

4. Jak vznikla následující adverbia?

takříkajíc	přítom	přesčas
mimoto	zasvé	vleže
dokola	zčásti	nechtě
vyjma	mimoto	

5. Utvořte 2. stupeň adverbíí.

tiše	blízko	rychle
dobře	zle	nízko
hluboko	draze	zdravě
bezpečně	chutně	široko
snadno	jednoduše	dlouho
vysoce	vesele	škaredě

Předložky (prepozice)

1. Odlište předložky primární a sekundární.

Zůstal tam přes hodinu. Nepřijel na soustředění kvůli nemoci. Chodili jsme okolo jezera. Během války padlo na bojištích na miliony lidí. Za hodinu budeme hotovi. Podařilo se to díky jeho obratnosti. Přes otcův zákaz odešel na fotbal. Vůči Petrovi nemám námitek. Navzdory dešti bylo venku příjemně. Blížili jsme se ku Praze. Vzal knihu ze stolu.

2. Zvažte vhodnost užití předložky (případně vyjádření opravte), uveďte slohové zabarvení předložek (ověřte v SSČ).

pracovat dle návodu, udělat to skrz mínění jiných, dívat se skrz brýle, dorozumívat se skrz tlumočnicka, zachovat se nečestně vůči ostatním, budoucnost závisí od mládeže, myslet si to přes celou dobu, nehledě k nedostatkům.

3. Doložte příklady vazby předložek.

bez, na, k, kromě, mimo, přes, vůči, v, vyjma, při

4. Doplňte předložku s (se), z (ze).

Moji rodiče pocházejí ___ Olomouce. Ty vidíš vše jen ___ svého hlediska. V budoucnu se ukáže kdo ___ koho. Navštívím vás některý den ___ neděle. Dávej ___ rozumem, ber ___ rozvahou. Sejde ___ očí, sejde ___ mysli. Pavla sundala prsten ___ prstu. Jablka padala ___ stromu. Vždyť ty nejsi ___ to pochopit, jak je to těžké. Lékař musel vytáhnout tatínkovi kost ___ krku.

Spojky (konjunkce)

1. Rozlište spojky souřadící a podřadící.

Odešel, než jsem mu stačil poděkovat. O tom, že uvažuji správně, mě přesvědčil jeden londýnský fotograf, když mi řekl, abych v Anglii uspořádal výstavu. Jestliže bude pršet, zůstaneme doma, nebo půjdeme do muzea. Nic si nevzal, třebaže měl hlad. Jít tam, či raději zůstat doma? Hned prší, hned svítí slunce. Pozvali jsme ho, on však naše pozvání odmítl. Parlament zákon schválil, avšak pan prezident jej nepodepsal. Byl velice unaven, a nadto se ještě nachladil. I když mě to těší, úplně spokojen nejsem, poněvadž jsem nedosáhl toho, čeho jsem dosáhnout chtěl. Prohráli jsme, protože nám chybělo štěstí.

2. Určete, které výrazy jsou spojky.

Přijdeš, že? Řekl mi, že nepřijde. Aby ses tam nenachladil. Poradil mi, abych pil bylinkový čaj. To byl ale film! Ale nepovídej! Nezlob se, ale bolí mě hlava. A půjdeme o kousek dál. Co když ten vlak nestihneme. Když bude pršet, zůstaneme doma.

3. Spojte věty vhodnými spojkami, případně vztažnými zájmeny a vztažnými příslovci. Doplňte čárky.

Ptali se mě _____ bude vaše stanovisko. Jitka nepřišla _____ to včera slíbila. Zjistím _____ je nového. Nejlepší by bylo _____ se už nevrátil. Lukášovi toto vysvětlení nestačilo _____ se obrátil na mě. Ocitl se najednou na místě _____ nebylo ani živáčka. Nemohla ho vůbec poznat _____ ho dobře zná. Vypadal _____ o ničem nevěděl. Teď stála v rozpacích _____ svetr mu má vybrat.

4. Doplňte chybějící čárky.

Obrátil se a šlapal z kopce máchal holí a bystrým zrakem se bedlivě rozhlížel kolem sebe. Díval jsem se za ním až byl z dohledu. Theodor mě mátl i zas udivoval. Protože to byl vědec značně proslulý byl pro mne osobností značně důležitou. Po pravdě řečeno to byl doposud jediný člověk jakého jsem poznal který byl zřejmě stejný nadšenec pro zoologii jako já. Nesmírně mi také zalichotilo poznání že se mnou mluví a chová se ke mně docela tak jako kdybych byl v jeho věku. To se mi na něm líbilo protože moje rodina se mnou také nemluvila jako s klučíkem a já měl dost opovržlivé mínění o každém cizím člověku který by byl zkoušel se mnou jednat jako s dítětem. Ale Theodor nejen že se mnou mluvil jako bych byl dospělý ale také jednal jako bych měl tolik vědomostí jako on.

(Podle knihy *O mé rodině a jiné zvířeně* G. Durrella)

Částice (partikule)

1. Najděte v textu částice a charakterizujte je.

Nemá bohužel čas. To je bezesporu nejvýznamnější dílo. Prý se odstěhovali do Prahy. Kéž už by byly prázdniny! Že se ptáš. Vždyť je teprve šest hodin. To je ale teplo. Beztak už nepříjde. To se ti jenom zdá. Tak teda neshledanou. To to špatně dopadlo. Copak jsem to neříkal? A bude tady ticho! Ať jsi hned zpátky! To je mi pořádek! Kdyby se tak na mě usmála! Aby tak nepřišel! Cožpak jsi ho neslyšel? K tomuto setkání opravdu došlo. Beztoho ni neděláš. Však já to tak nenechám! To je záležitost čistě naší rodiny. Naneštěstí už odešel.

2. Za pomoci Slovníku spisovné češtiny určete, jakými slovními druhy jsou označené výrazy.

Přijdeš, *že*? Řekl mi, *že* nepříjde. *Aby* ses tam nenachladil. Poradil mi, *abych* pil bylinkový čaj. *Ale* nepovídej! Nezlob se, *ale* bolí mě hlava. *A* půjdeme o kousek dál. Dnes si udělám všechnu práci *a* zítra budu odpočívat. Co *když* ten vlak nestihneme. *Když* bude pršet, zůstaneme doma. *Kdyby* se chtěl vrátit! *Kdyby* mně poslal zprávu, nevolala bych mu do práce.

3. Vytvořte věty, ve kterých budou výrazy jednak částicemi, jednak jiným slovním druhem.

tuším, co, však, právě, ovšem, vážně, přímo, ono, aby, jestli

Citoslovce (interjekce)

1. Vyhledejte citoslovce a klasifikujte je.

Haló, kdo volá? Au, au, nech toho! Plác a bylo po mouše. Fuj, kde se to tu vzalo? Nono, jen pomalu! Šup s tím do kamen. To bylo, panečku, pochutnání, mňam! Bože, to je nádhera! Vrabec frnk do křoví. Najednou bác na okno. To byl člověče den! Kocour hop na strom. Heč, půjdu na ples! Hú, to je zima! Běda, co jsem to udělal! Hajdy zpátky do postele! Vida, už ho tu máme. Ach, to je trápení! Pa, řekl mazlivě.

2. Jakou slovnědruhovou platnost mohou mít tyto výrazy?

pane, k čertu, hrome, hanba, sláva, běda

3. Doplňte čárky.

Brr to jsem se lekla. Aj to je příjemné překvapení. Hola hej pojd'te sem všichni. Vtom něco prásk ho přes prsty. Psst napomínala nás maminka. Dědeček šup s liškou do pytle. Přinesla jsem ti ten svetr na. Hop do vody! Au to bolí! Panečku to byla zábava! Vtom zvonek třikrát crrr. Vida ho. Babička kššš na kuřata. Tak šup do postýlky. Ejhle přišla ti další zpráva.

Texty cvičení byly zpracovány podle níže uvedených publikací a na základě materiálu Českého národního korpusu.

Brabcová, R. – Krejčová, M. *Praktická cvičení z morfologie*. Praha: PdF UK, 1996.

Kneselová, H. *Cvičení z českého jazyka – morfologie*. Brno: MU Brno, 1998.

Krobotová, M. *Česká morfologie – cvičení*. Olomouc: UP v Olomouci, 2005.

Martinec, I. – Tušková, J. M. – Zimová, L. *Mluvnice. Učebnice českého jazyka pro střední školy*. Plzeň: Fraus, 2009.